

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет

Н.П. Максимчук

**Основи
психолого-педагогічної
діагностики**

(Конспект лекцій)

Кам'янець-Подільський
2002

УДК 159.9(075.8)

ББК 88 Я 73

М-17

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист Міністерства освіти і науки України
№14/18.2–1480 від 17.10.2001)

ISBN 966-95910-3-1

Рецензенти:

- кандидат психологічних наук **Ю.М.Ковальчук**,
декан факультету розвитку людини Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету,
- кандидат психологічних наук **О.П.Кисіль**, доцент
Подільської державної аграрно-технічної академії,
- кандидат психологічних наук **В.І.Співак**.

М 17 Максимчук Наталія Петрівна

Основи психолого-педагогічної діагностики (Конспект лекцій):
Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 56с.

В навчальному посібнику розкриваються основні категорії, методики, принципи, закономірності психолого-педагогічної діагностики у зв'язку з потребами навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Рекомендується студентам педагогічних вищих навчальних закладів, викладачам психології.

УДК 159.9(075.8)

ББК 88 Я 73

ISBN 966-95910-3-1

Передмова

Одним із головних завдань школи є розвиток психологічних якостей учня, які давали б йому можливість ефективно засвоювати, самостійно набувати нові знання, вміло і правильно використовувати їх в різних практичних ситуаціях. Рішення таких завдань можливе тільки при умові цілеспрямованого формування різних сторін особистості учня, обґрунтованої і адекватної оцінки його психічних якостей.

Актуальність появи посібника обумовлена широким застосуванням психодіагностичних досліджень в сфері освіти, що в свою чергу, вимагає висвітлення практичних питань проведення таких досліджень, знань про конкретні методики (тести) і можливості їх застосування.

Структура змісту навчального посібника включає 7 параграфів(тем), об'єднаних у три розділи і відповідає діючій навчальній програмі з основ психолого-педагогічної діагностики, яка викладається на II – III курсах.

При використанні навчального посібника слід враховувати його специфіку як конспектів лекцій: матеріал подається схематизовано, згорнено, виступає своєрідною висхідною структурою, опираючись на яку слід опрацювати інші джерела психологічних знань. Перелік основних науково-методичних джерел, які використовувались при розробці посібника, подається в окремому “Списку використаної літератури”.

Також даний посібник може слугувати опорним матеріалом на старших курсах педагогічного університету при підготовці до педагогічної практики та написанні курсових робіт.

Даний посібник стане у нагоді при підготовці вчителів різного профілю, психологів з метою практичної психологічної роботи у навчально-виховному процесі школи.

РОЗДІЛ I. Проблеми сучасної психологічної діагностики

Тема 1.1. Психолого-педагогічна діагностика як область науки і як практична діяльність.

1. Поняття психодіагностики. Наукова психодіагностика і психодіагностична практика.
2. Завдання психодіагностичного дослідження. Психодіагностичні ситуації.
3. Нормативні положення до розробки і використання психодіагностичних методик.

1

Поняття психодіагностики. Наукова психодіагностика і психодіагностична практика.

Психологічна діагностика – (грец. *psyche* – душа і *diagnostikos* – здатний розпізнавати) – область психологічної науки, яка розробляє методи виявлення і вимірювання індивідуально – психологічних особливостей особистості.

В психологічній науці склалося два розуміння терміну “психодіагностика”:

- 1) як теоретична дисципліна;
- 2) як сфера практичної діяльності психолога.

Як теоретична дисципліна психодіагностика – це спеціальна область психологічних знань, що стосуються розробки і використання на практиці різних психодіагностичних засобів. Психодіагностика в цьому її розумінні є наукою, в процесі якої ставляться загальні питання:

- 1) яка природа психологічних явищ і принципова можливість їх наукової оцінки;
- 2) в якій мірі засоби психодіагностики, що застосовуються, відповідають прийнятим загальнонауковим методологічним вимогам;
- 3) які основні процедури побудови і перевірки науковості методів психодіагностики, включаючи тести.

Психодіагностика як теоретична дисципліна тісно пов’язана з відповідними предметними областями психологічної науки, переважно вона пов’язана з загальною, соціальною і диференційною психологіями. В залежності від області застосування вона пов’язана також з такими областями психології, як медична, вікова,

консультативна, юридична, військова психологія, психологія праці, спорту і т.д.

Психологія відповідної предметної області є однією із складових компонентів психодіагностики. Друга базова дисципліна, що є фундаментом загальної психодіагностики і тим самим складовою її частиною, - диференційна психометрика - наука, що обґрунтовує і розробляє вимірювальні діагностичні методи. Третьою складовою частиною психодіагностики є практичні сфери застосування психодіагностичних знань, які висувають психодіагностичні завдання і обґрунтовують виділення комплексних, інтегральних змінних, що використовуються об'єктами психодіагностики. Так, наприклад, існують професії, в яких надзвичайно важлива стресостійкість професії, - здатність зберігати контроль і працездатність в загрожуємих небезпечних ситуаціях. Значущість цієї змінної виділена практикою - якщо б не існувало професій, що пов'язані зі стресом, не було б необхідності її діагностувати. Однак, практична психодіагностика не лише показує важливість тієї чи іншої якості, властивості, але й дозволяє виділити і саму діагностуєму якість. Наукова психологія намагається виразити ці якості через систему понять; в результаті такі комплексні поняття, як стресостійкість, професійна ефективність, здібність і т. д. виражається через систему базисних психологічних понять, таких, як потреби, мотиви, вміння, установки. Безперечно, такий перехід від практично, емпірично виділених змінних до їх вираження в теоретичних поняттях відбувається не зразу і не автоматично. Часто відбувається паралельна діагностична розробка емпірично, практично важливих комплексних (не лише психологічних за природою) змінних, більш теоретичних розроблених, але все-таки описових психологічних змінних (наприклад, риси здібності) і, накінець, найбільш теоретичних психологічних конструктів (наприклад, пізнавальні функції, мотиви, когнітивна організація, самовідношення і т. д.).

Як сфера практичної діяльності психолога психодіагностика пов'язана з практичною постановкою психологічного діагнозу. З цього боку вирішуються практичні питання, що відносяться до організації і проведення психодіагностики. Практична психодіагностика включає в себе:

- 1) визначення професійних вимог, які ставляться до психолога як до психодіагностів;
- 2) встановлення об'єму знань, умінь і навичок, якими він має оволодіти для того, щоб успішно виконувати свою роботу;

3) виявлення мінімуму практичних умов, збереження яких є гарантією того, що психолог дійсно успішно і професійно оволодів тим чи іншим методом психодіагностики;

4) розробку програм, засобів і методів практичної підготовки психолога в області психодіагностики, а також оцінки його компетентності в цій області.

Для того, щоб бути спеціалістом високої кваліфікації у цій сфері, потрібно оволодіти як науковими, так і практичними основами психодіагностики. Те і інше взяте окремо не гарантує високого рівня професіоналізму в цій області.

2

Завдання психодіагностичного дослідження. Ситуації психодіагностики.

Основне завдання психодіагностики – *створення таких діагностичних методів, які б дозволяли всебічно оцінювати рівень психологічного розвитку дитини, особистості.*

Більшість діагностичних методів конструюються за принципом навчального експерименту, який спрямований не лише на фіксацію наявного рівня, але і на визначення ЗБР дитини, здатності її до навчання. При побудові методик враховується можливість використання їх з метою порівняння різних навчальних програм. Не менш суттєвим є створення таких методів, що дозволяють врахувати те, який “внесок в розвиток особистості” зумовлюється засвоєнням знань, оволодінням новими способами дії. Без розробки надійних діагностичних методів неможливо вирішити завдання формування самостійності, ініціативності, саморегуляції та інших рис, необхідних для виконання будь-якої діяльності.

Отже, психодіагностика у створенні конкретних методів ґрунтується не лише на завданнях констатації, але й на цілеспрямованому розвитку учнів, формуванні в процесі навчання рис особистості, необхідних для майбутньої практичної діяльності.

Наступним завданням психодіагностики є оцінка передового досвіду. Саме діагностичні методи дозволяють визначити придатність та ефективність педагогічних навиків.

Завдання залежать від ситуацій психодіагностики. Розрізняють *ситуації клієнта і ситуації експертизи.*

В 1 ситуації:

- людина звертається за допомогою до психолога;

- психолог йде на співпрацю, намагається виконати інструкції як можна більш точно;
- не має свідомих намірів прикрасити себе або фальсифікувати результати.

В 2 ситуації:

- людина знає, що підлягає експертизі;
- намагається витримати “екзамен”, а для цього: свідомо контролює свою поведінку і свої відповіді так, щоб виглядати в максимальному виграшному світлі (або добитися своєї мети навіть ціною симуляції відхилень і розладів).

Психологічні завдання можна розрізнати також з точки зору того, хто і як буде використовувати психодіагностичні дані і яка відповідальність психодіагноста у виборі способів втручання в ситуацію досліджуваного. Конкретно ознайомимось із ситуаціями:

1) Дані використовуються спеціалістом-суміжником для постановки неpsychологічного діагнозу або формування адміністративного рішення.

Ця ситуація типова для використання психодіагностичних даних в медицині.

Психолог виносить дані про специфічні особливості мислення, пам'яті, особистості хворого, а лікар ставить медичний діагноз. Психолог не несе відповідальності ні за діагноз, ні за те, яке саме лікування буде проведене хворому лікарем.

По цій же схемі проходить використання психодіагностичних даних при психодіагностиці по запиті суду, або професійної компетентності робітника, або профпригодності по запиті адміністрації.

2) Дані використовуються самим психодіагностом для постановки психологічного діагнозу, хоча втручання в ситуацію досліджуваного здійснюється спеціалістом іншого профілю. Така, наприклад, ситуація психодіагностики стосовно до пошуку причин неуспішності. Діагноз має психологічний характер, а роботу по його реалізації проводять вчителі, батьки.

Ситуації 1 і 2 мають:

- давати “стратегічну” інформацію про клієнта;
- забезпечувати більш-менш довготривалий прогноз;
- повинні встановлювати співвідношення досліджуваного з іншими людьми, тобто проводити стандартизацію.

3) Дані використовуються самим психодіагностом для постановки психологічного діагнозу. А діагноз служить йому основою

для психологічного впливу. Така ситуація психодіагностики має місце в умовах психологічної консультації.

Тут інформація розрахована на регулювання тактики практичної роботи самого психолога.

4) Діагностичні дані використовуються самим досліджуваним з метою саморозвитку, корекції поведінки і т. п.

В цій ситуації психолог несе відповідальність за коректність даних, за етичні аспекти “діагнозу” і лише частково – за те, як діагноз використовує клієнт. Психолог має пам’ятати про легкість переходу отриманих даних на мову самого досліджуваного.

Крім вище названих є такі *завдання психодіагностики*:

1. Встановлення наявності у людини тієї чи іншої психологічної властивості чи особливостей поведінки.
2. Визначення ступені розвиненості даної властивості, її вираження в певних кількісних і якісних показниках.
3. Опис діагностуємих психологічних і поведінкових особистостей людини в тих випадках, коли це необхідно.
4. Порівняння визначаємих властивостей у різних людей.

Ці задачі вирішуються або кожна окремо, або комплексно в залежності від мети дослідження.

3

Нормативні положення до розробки і використання психодіагностичних методик.

Вимоги до психодіагностичної літератури і методичних матеріалів. Розробник і користувач взаємодіють між собою перш за все через методичну літературу.

Стандартні вимоги до оформлення керівництв, методичних вказівок, листів та іншої методичної літератури прийняті в якості директивних документів Товариствами психологів цілого ряду країн.

Доцільно розрізняти коло вимог до документів різного типу:

1) до дослідницької літератури, що публікується в наукових журналах, збірниках і монографіях;

2) до оглядово-аналітичних керівництв і довідникових видань, що висвітлюють процедурні і кількісні, а також змістовно-теоретичні аспекти якої-небудь методики або класу методик;

3) до “підручних” методичних матеріалів, що безпосередньо інструктують користувача про застосування методики і вміщують стимульний матеріал, інструкції, тести, завдання, ключі, норми, правила інтерпретації;

4) до популярних видань, що висвітлюють психодіагностичні методики і поняття.

1. Наукові повідомлення. Повинні висвітлювати теоретичне обґрунтування методики, спосіб розробки, емпіричне обґрунтування, дослідницькі дані про репродуктивність, надійність, валідність шкал, текстових показників. Для читачів в науковому повідомленні можуть бути дані зразки, окремі приклади тестових завдань, що ілюструють принципи, на яких побудована методика. В наукових повідомленнях не повинні висвітлюватися дані методик з професійними обмеженнями (П - методик): повний текст завдань, ключі, тестові норми, детальні інструкції по проведенню і інтерпритації. У науковому повідомленні можуть бути дані детальні описи методик, знання яких непрофесіоналами (і їх можливе застосування непрофесіоналами) не може принести шкоди конкретним особам або психодіагностичному потенціалу самої методики.

Цей клас методик пропонується позначити терміном “відкриті методики”.

Щоб уникнути небезпеки розголошення таємниці автор відкритої методики повинен отримати санкцію на опублікування своєї методики у відповідній експертній раді.

2. Довідкові методичні видання. В цих виданнях можуть бути наведені інструктивні матеріали, включаючи текст завдань (питань), ключі, норми, але при одній принциповій умові – виданню надається статус “для наукових бібліотек”, що забезпечують йому поширення серед читачів, що мають необхідну психологічну підготовку.

3. Інструктивні документи. Містять опис методики, що забезпечують її адекватність використання в точній відповідності стандартам: предмет діагностики, сфера застосування, контингент досліджуваних, процедура проведення. Опис обов’язково повинен доповнюватися детальними відомостями про процедуру розробки методики, отриманих при цьому даних про надійність і валідність. Наведені тестові норми повинні супроводжуватися однозначним описом виборки стандартизації і характеру діагностичної ситуації в дослідженні: добровільна участь досліджуваних (“наукова співпраця”), участь платних досліджуваних (“платна участь”), використання методики в ході запиту досліджуваного на отримання консультативної допомоги (“ситуація клієнта”), використання методики в ході примусового адміністративного дослідження (“ситуація експертизи”).

Довідникові видання і інструктивні матеріали повинні періодично переглядатися, так як умова їх застосування з часом неминуче міняється, а отже, міняються і психометричні властивості.

В довідникових і інструктивних матеріалах повинні бути одночасно сформульовані вимоги до професійного статусу користувача методики.

4. В популярних виданнях автори - психологи не мають права розголошувати професійну таємницю: описувати зміст діагностичних прийомів, знання яких досліджуваними істотно шкодить валідності методики.

ВИМОГИ ДО МЕТОДИК. Доцільно притримуватися наступних вимог до психодіагностичних методик різного типу:

1. Вимірювальні методики (тести).

1) Однозначне формулювання мети, предмету і області застосування методики. Предмет має бути сформульований в теоретичних поняттях. Має бути чітко виділена область застосування, яка передбачає особливе соціальне середовище або сферу суспільної практики (виробництво, медицина, сімейне життя і т.п.), контингент досліджуваних (стать, вік, освіта, професійний досвід, посадове становище). Має бути конкретна мета використання результатів: для прогнозування успішності професійної діяльності, психологічного втручання, прийняття правових, судово-адміністративних рішень, прогнозування стабільності колективу і т.п.

2) Процедура проведення має бути задана у вигляді однозначного алгоритму, придатного для передачі лаборанту, що не має спеціальних психологічних знань, або ЕОМ, яка використовується для пред'явлення завдань і аналізу відповідей.

3) Процедура обробки повинна включати статистично обґрунтовані методи підрахунку і стандартизації тестового балу (за статистичними або критеріальними тестовими нормами). Висновки (діагностичні судження) на основі тестового балу повинні супроводжуватися вказівкою на ймовірний рівень статистичної достовірності цих висновків.

4) Тестові шкали повинні бути перевірені на репрезентативність, надійність, валідність в заданій області застосування.

5) Процедури, засновані на самозвіті, повинні бути оснащені засобами контролю достовірності результатів, що дозволяють автоматично відсіювати недостовірні протоколи.

6) Головна методична організація в даному відомстві (області застосування) повинна вести банк даних, зібраних з використання тесту, і проводити періодичну корекцію всіх стандартів методики.

2. Експертні методи

1) Даний пункт повторює зміст пункту 1 для тестів. Доповнення: вказівка на необхідну кількість і кваліфікацію експертів для отримання надійних даних.

2) Інструкції повинні пройти спеціальне випробування на однозначність їх використання спеціалістами по відношенню до деякого стандартного набору даних (тестів, малюнків, звуко- або відеозаписів і т. д.)

3) Процедура обробки результатів повинна включати в себе таке документування проміжних результатів, яке дозволило б перевірити кінцевий результат іншому експерту.

4) Головна організація повинна вести банк даних, забезпечувати підготовку і перепідготовку у відповідності з переглянутими стандартами методики користувачів.

Будь-яка методика, яка не задовольняє перерахованих вимог, не може вважатися професійною психодіагностичною методикою.

Вимоги до користувачів. Різного роду вимоги пред'являються до користувачів, які є професійними психологами, і користувачів – не психологів.

1. Користувач – психолог.

1) Знає і застосовує на практиці загальні теоретико-методологічні принципи психодіагностики, володіє основами диференційної психології, слідкує за поточною методичною літературою по психодіагностиці, самостійно веде картотеку і особисту бібліотеку методик, що застосовуються в заданій області.

2) Відповідає за рішення, прийняті на основі тестування, забезпечуючи відповідність репрезентативності і прогностичній валідності методики. Попереджує можливість помилки, що допускається непрофесіоналами, незнайомими з обмеженнями у використанні того чи іншого тесту.

3) Забезпечує надійний рівень надійності діагнозу, застосовуючи паралельні стандартизовані і нестандартизовані методики, а також метод незалежних експертних оцінок.

4) При підборі методик в програму дослідження, керується не суб'єктивними перевагами в оцінці методик, а виходить із вимог максимальної ефективності діагностики – максимум надійності при мінімумі затрат.

5) Паралельно з використанням методик веде науково-методичну роботу, аналізує за зібраними даними ефективність застосування методики в заданій області.

6) Забезпечує чітке дотримання всіх вимог для проведення стандартних методик дослідження. Підрахунок балів, інтерпретація, прогноз роблять у строгій відповідності з методичними вказівками. Не має права ухилятися від методичного стандарту, прийнятого на певний період. Всі прогнози по використанню методики направляє в методичний центр і вимагає їх врахування при наступному перегляді методики.

7) Забезпечує конфіденційність психодіагностичної інформації, отриманої від досліджуваного на основі “особистої довіри”. Психолог обов’язково попереджує досліджуваного про те, хто і для чого може використати його інформацію. Не має права приховувати від досліджуваного те, які рішення можуть бути прийняті на основі психодіагностики.

8) Забезпечує професійну таємницю: не передає особам, не уповноваженим вести психодіагностичну практику, інструктивних матеріалів, не розкриває перед потенційними досліджуваними секрет тієї чи іншої методики, на якому заснована її валідність, попереджує про те, ким і для чого буде використана інформація за результатами дослідження.

9) Обов’язково розглядає в ході обстеження поряд з найбільш ймовірною і альтернативну діагностичну гіпотезу (інтерпретація даних), застосовуючи в психодіагностиці принцип, аналогічний принципу презумпції невинності в судовій практиці.

10) Повідомляє в регіональні або в центральні органи Товариства психологів про всі помічені ним де-небудь порушення нормативних (процедурних або етичних) принципів психодіагностики. Особисто повинен перешкоджати некоректному і неетичному застосуванню психодіагностики.

2. *Використання методик спеціалістами – суміжниками.* Окремі, добре теоретично і практично обґрунтовані методики, що не вимагають спеціальних знань при інтерпретації, можуть використовувати спеціалісти суміжних з психологією областей: вчителі, лікарі, соціологи, інженери, економісти тощо. При цьому вони мають дотримуватись таких вимог:

1) попередньо проконсультуватися з психологами, що працюють в даній практичній галузі, про те, які саме методики можуть бути використані для розв’язання поставлених завдань. При наявності таких методик користувач повинен користуватися саме ними.

2) Якщо психологи попереджують користувача про те, що правильне використання методики вимагає загальних знань по психодіагностиці або спеціальної підготовки (по оволодінні

методикою), то користувач зобов'язаний або вибрати іншу методику, або пройти відповідну підготовку, або залучити до проведення психодіагностики психолога, або відмовитися від психодіагностики взагалі.

3) Користувач, отримавши доступ до професійних методик, автоматично бере на себе зобов'язаність по дотриманню всіх вимог професійної таємниці.

4) Користувач слідує всім етичним нормам в проведенні обстеження по відношенню до досліджуваного і любих третіх осіб: він так само, як і психолог, не має права зловживати довір'ям і зобов'язаний попередити досліджуваного про те, як буде використана інформація.

5) Методики, які не забезпечені однозначною стандартною інструкцією, необхідними показниками надійності і валідності, які вимагають паралельного використання високопрофесійних експертних методів, не можуть бути використані спеціалістами-непсихологами.

6) Користувач методик (тестів) сприяє психологам в дотриманні процедурних і етичних нормативів, використовує міри для попередження некоректного використання методик.

Всі приведені вимоги знаходяться у відповідності з міжнародними професійно-етичними стандартами, прийнятими в роботі психологів. Основні ідеї цього стандарту можуть бути коротко сформульовані у вигляді наступних принципів:

1. Принцип відповідальності.
2. Принцип компетентності.
3. Принцип етичної і юридичної правомірності.
4. Принцип кваліфікованої пропаганди психології.
5. Принцип конфіденційності.
6. Принцип благополуччя клієнта.
7. Принцип професійної кооперації.
8. Принцип інформування клієнта про мету дослідження.
9. Принцип морально-позитивного ефекту дослідження.
10. Принцип громадянського патріотизму.

Тема 1.2. Психолого-педагогічна діагностика як область науки і як практична діяльність (продовження).

- 1.Форми психологічної допомоги.
- 2.Класифікація психодіагностичних процедур і їх основи.
- 3.Поняття про психодіагностичний процес.
4. Професійно-етичні аспекти психодіагностики.

Форми психологічної допомоги. Слово “психодіагностика” означає буквально “постановка психологічного діагнозу”, або прийняття кваліфікованого рішення про наявний психологічний стан людини в цілому або по відношенню до якої-небудь окремо взятої психологічної властивості. Таким чином, психодіагностика – особлива, достатньо складна область професійної діяльності психолога, яка вимагає спеціальної підготовки.

Сукупність всіх знань, умінь і навичок, якими повинен володіти психолог-діагност настільки обширна, а самі знання, уміння і навички настільки складні, що психодіагностика розглядається як особлива спеціалізація в роботі професійного психолога.

Наступною формою психологічної допомоги людині є психологічне консультування – спеціально організований процес спілкування, в процесі якого у того, хто звертався за допомогою, можуть бути актуалізовані додаткові психологічні сили і здібності, які, в свою чергу, можуть забезпечити відшукування нових можливостей виходу із важкої життєвої ситуації.

Консультативна психологія намагається дати відповідь на п'ять основних запитань:

- 1) в чому суть процесу, що виникає між людиною, що потрапила у важку ситуацію і яка звертається за допомогою (клієнтом), і людиною, яка її надає (консультантом);
- 2) якими повинні бути особисті риси, установки, знання і вміння консультанта;
- 3) які резервні внутрішні сили клієнта можуть бути актуалізовані у процесі консультування;
- 4) які особливості накладає на процес консультування особлива ситуація, що склалася в житті клієнта;
- 5) які прийоми або техніка, що можуть свідомо бути використані консультантом у процесі надання допомоги.

Від класичної психотерапії консультування відрізняє відмова від концепції хвороби, велика увага до ситуації і особистісних ресурсів; від навчання консультування відрізняється тим, що не лише надається значення результатам, які повідомляються консультантом клієнту у ході консультативних зустрічей, скільки особливим взаємовідносинам між консультантом і клієнтом, що породжує додаткові можливості самостійного подолання труднощів останнім. Однак, між цими трьома областями чіткої межі не існує.

До основних моделей консультування відносяться:

- 1) тренінг життєвих навичок;
- 2) тренінг людських взаємовідносин і комунікативних навичок;
- 3) тренінг у вирішенні проблем і прийнятті рішень;
- 4) тренінг у підтриманні здорового способу життя;
- 5) орієнтація і розвиток здібностей;
- 6) допомога у становленні самоідентичності і особистісному розвитку.

Проблемами консультування, що в найбільшій мірі вплинули на специфікацію людей за останнє досягнення, є алкоголізм, наркоманія, труднощі у навчанні дітей.

Консультативна психологія використовується представником психологічних професій, входячи в процес професійної підготовки керівників, вчителів, лікарів.

В свою чергу, внутрі професіоналів-консультантів розрізняються представники з різною базовою підготовкою: психіатри, психологи, соціальні працівники, священники, психіатричні медичні сестри, посередники.

Психокорекція – це сукупність прикладних психологічних знань, умінь і навичок, пов'язаних з наданням людині практичної психологічної допомоги у виправленні її психології або поведінки.

2

Класифікація психодіагностичних процедур і їх основи. В наш час існує декілька достатньо обгрунтованих класифікацій психодіагностичних методик.

По-перше, можна розрізнити діагностичні методи, засновані на завданнях, які передбачають правильну відповідь, або на завданнях, відносно яких правильних відповідей не існує. До першого типу відносяться тести інтелекту, тести спеціальних здібностей, деяких особистісних рис (наприклад, тест Равена). Діагностичні методики другої групи складаються із завдань, які характеризуються лише частотою (і спрямованістю) тієї чи іншої відповіді, але не її правильністю (опитувальники).

По-друге, можна розрізнити вербальні і невербальні психодіагностичні методики. Перші так чи інакше опосередковані мовною активністю досліджуваних. Другі включають мовленнєву здібність досліджуваних лише в плані розуміння інструкцій. Саме ж виконання завдання спирається на невербальні здібності – перцептивні, моторні.

Третя основа, що використовується для класифікації – це характеристика того основного методичного принципу, який покладений в основу даного прийому. Розрізняють: 1) об'єктивні тести; 2) стандартизовані самозвіти, які в свою чергу включають: а) тести-опитувальники; б) відкриті опитувальники з наступним контекст-аналізом; в) шкальні техніки; г) індивідуально-орієнтовані техніки типу рольових репертуарних решіток; 3) проєктивні методики; 4) діалогічні (інтерактивні) техніки (бесіди, інтерв'ю, діагностичні ігри).

Об'єктивні тести – це ті методики, в яких можлива правильна відповідь, тобто правильне виконання завдань.

Загальні для всієї групи методики стандартизованого самозвіту є використання вербальних здібностей досліджуваного, а також звернення до його мислення, уяви, пам'яті.

Тести-опитувальники пропонують набір пунктів (питань - стверджень), відносно яких досліджуваний виносить судження (як правило використовується двох- або трьохальтернативний вибір відповідей).

Відкриті опитувальники не передбачають стандартизованої відповіді досліджуваного.

Шкальні техніки передбачають оцінку тих чи інших об'єктів (словесних стверджень, конкретних осіб і т. д.) по вираженості в них якості, заданої шкалою (наприклад “теплий – холодний”, “сильний – слабкий”).

Індивідуально орієнтовані техніки попиту репертуарних решіток можуть по формі співпадати з шкалами, опитувальними методами, нагадувати бесіду або інтерв'ю. Їх основна відмінність від тестів-опитувальників у тому, що параметри, які оцінюються, не задаються ззовні, а виділяються на основі індивідуальних відповідей даного конкретного досліджуваного. Відмінність від методу інтерв'ю у тому, що репертуарні решітки дозволяють здійснювати застосування сучасного статистичного апарату і роблять надійними діагностичні висновки відносно індивідуальних особливостей суб'єкта.

Проєктивні методи базуються на процесах фантазії, уяви, в яких розкриваються ті чи інші характеристики суб'єкта.

Діалогічні техніки можуть бути вербальними (інтерв'ю, бесіди) і невербальними (наприклад, гра з дитиною може виступати як невербальна діагностична процедура).

Психодіагностичний процес. Психодіагностичне дослідження – діяльність психолога, кінцевим результатом якої є постановка психологічного діагнозу.

Виділяють три основних етапи психологічного обстеження:

- збір даних у відповідності із завданням дослідження;
- переробка і інтерпретація отриманих даних;
- прийняття рішення (діагноз).

У процесі переробки і інтерпретації діагностичних даних традиційно виділяють два шляхи: клінічний і статистичний.

Клінічний підхід орієнтований, перш за все, на досвід дослідника, інструкцію; його особливістю є довір'я до “суб'єктивного судження” (А. Анастасі, 1982). Статистичний підхід передбачає врахування об'єктивних (кількісних) показників, їх статистичну обробку.

На етапі прийняття рішення виділяють три рівні діагностичних заключень.

Психологічний діагноз (грець. *Diagnosis* – розпізнавання) – кінцевий результат діяльності психолога, спрямований на опис і вияв суті індивідуально-психологічних особливостей з метою оцінки їх актуального стану, прогнозу подальшого розвитку і розробки рекомендацій, що визначаються завданнями психодіагностичного обстеження.

Предмет психологічного діагнозу – встановлення індивідуально-психологічних відмінностей в нормі і в патології.

Симптоматичний (або емпіричний) (за Л. С. Виготським) рівень діагнозу обмежується констатацією певних особливостей або симптомів, на основі яких безпосередньо будуються практичні висновки.

Другим ступенем в розвитку психологічного діагнозу є етіологічний діагноз, що враховує не лише наявність певних особливостей (симптомів), але і причини їх виникнення.

Вищий рівень – типологічний діагноз, заключається у визначенні місця і значення отриманих даних в цілісній, динамічній структурі особистості.

Діагноз нерозривно пов'язаний з прогнозом. За Л. С. Виготським, зміст прогнозу і діагнозу співпадає, але прогноз будується на вмінні настільки зрозуміти “внутрішню” логіку саморуху процесу розвитку, що на основі минулого і теперішнього намічається шлях розвитку.

Психодіагностичне обстеження завершується розробкою програми дій для здійснення зв'язку з отриманими результатами.

Підсумки мають бути представлені в психологічних поняттях, доступних неспеціалісту. В організації і проведенні психодіагностичного обстеження обов'язкове дотримання етичних норм психодіагностики.

4

Професійно – етичні аспекти психодіагностики.

Етичні норми психодіагностики – комплекс норм і принципів по захисту інтересів досліджуваних осіб, включають в себе найбільш загальні правила дослідження, що попереджують некомпетентне використання методик психологічної діагностики, є кодексом професійної етики психолога або іншого спеціаліста, що займається психодіагностичними дослідженнями.

Етичний кодекс практичного психолога включає в себе такі принципи: принцип збереження таємниці; принцип наукової обґрунтованості; принцип ненанесення ушкодження; принцип об'єктивності висновків; принцип ефективності запропонованих рекомендацій.

Принцип забезпечення таємниці психодіагностики передбачає нерозголошення її результатів без особистої згоди досліджуваного. Цей принцип стосується, перш за все, повнолітніх людей. Якщо мова йде про неповнолітніх, наприклад, про дітей старшого шкільного віку, то на розголошення результатів їх психодіагностики обов'язково потрібна згода батьків, які несуть моральну і юридичну відповідальність за дітей. Виключення складають ті випадки, коли психодіагностика проводиться в наукових цілях як частина експериментального дослідження.

Принцип наукової обґрунтованості психодіагностичної методики вимагає того, щоб вона була, як мінімум, валідною і надійною, тобто давала такі результати, яким можна повністю довіряти.

Принцип ненанесення ушкодження передбачає, щоб результати психодіагностики ні в якому разі не використовувались на шкоду тій людині, що діагностувалася.

Принцип об'єктивності висновків за результатами тестування вимагає, щоб вони були науково обґрунтованими.

Принцип ефективності запропонованих рекомендацій передбачає те, що такі рекомендації обов'язково повинні бути корисними тій людині, якій даються.

При проведенні психодіагностичного дослідження слід дотримуватися наступних морально-етичних норм:

1. Людину не можна піддавати психологічному дослідженню проти її волі, за виключенням особливих випадків, оговорених законом.

2. Перед проведенням психологічного тестування людину необхідно попереджувати про те, що у процесі дослідження вона мимовільно може видати таку інформацію про себе, свої думки і почуття, яку сама не усвідомлює.

3. Будь-яка людина, якщо це не оговорено законом, має право знати результати свого тестування, а також те, де, ким і як вони можуть бути використані.

4. Результати психологічного тестування формулюються в доступній для правильного розуміння формі.

5. При тестуванні неповнолітніх дітей їх батьки мають знати результати.

6. Якщо тестування проводиться з метою визначення рівня психологічного розвитку людини, то людина має право знати не тільки цілі тестування, але й те, ким і на якій основі про неї будуть робитися висновки за результатами тестування.

7. Основна відповідальність за застосування на практиці психологічних тестів лежить на психологах, особах і організаціях, що користуються ними.

В ряді країн існують державні, юридично оформлені обмеження на поширення і використання психологічних тестів. Вони включають в себе такі норми:

1. Більшу частину психологічних тестів, що використовуються для профвідбору і експертизи, забороняється відкрито публікувати.

2. Психологи, що займаються психологічним тестуванням, повинні мати диплом про вищу психологічну освіту або вчену ступінь не нижче кандидата психологічних наук, а інші особи – ліцензію на право займатися подібною діяльністю.

РОЗДІЛ 2. Загальна характеристика психодіагностичних методик

Тема 2.1. Психодіагностичні методики.

1. Загальна характеристика методів психодіагностики.
2. Методи психодіагностики, їх класифікація.
3. Проективний метод психодіагностики.
4. Історія розвитку тесту. Види тесту.
5. Основні вимоги до психодіагностичних методів.

Загальна характеристика методів психодіагностики.

В сучасній психології застосовують багато різноманітних методів психодіагностики, однак, не всі можна назвати науково обґрунтованими. Крім цього, серед них є дослідницькі і власне психодіагностичні методи.

Психодіагностичні методи використовуються з метою оцінки, тобто дозволяють отримувати точні кількісні і якісні характеристики вивчаємих психологічних властивостей.

Методи, що вивчають лише психологічні процеси, властивості і стани людини, називаються дослідницькими. Вони використовуються в емпіричних і експериментальних наукових дослідженнях, основна мета яких – отримання достовірних знань.

Завдання, що стоїть перед психодіагностичним методом, не обмежується кваліфікацією вивчаємого явища, обов'язковим є його інтерпретація.

Психодіагностичний метод конкретизується в трьох основних діагностичних підходах, які практично охоплюють всі діагностичні методики (тести):

1. “Об’єктивний” підхід – діагностика здійснюється на основі успішності (результативності) і способу (особливостей) виконання діяльності.

2. “Суб’єктивний” підхід – діагностика здійснюється на основі успішності відомостей, повідомляємих про себе, самоописи особливостей особистості, поведінки в тих чи інших ситуаціях.

3. “Проективний” підхід – діагностика здійснюється на основі аналізу особливостей взаємодії із зовнішньо нейтральним матеріалом, який в силу його відомої невизначеності стає об’єктом проєкції.

Об’єктивний підхід до діагностики проявів людської індивідуальності призвів до утворення двох типів методик (тестів), протиставлення яких стало традиційним. Це – тести особистості і тести інтелекту. Перші спрямовані на вимір неінтелектуальних особливостей особистості, другі – на встановлення рівня її інтелектуального розвитку.

Суб’єктивний підхід представлений багаточисленними опитувальниками, а проєктивний – різноманітними проєктивними методиками дослідження особистості.

Існує багато методів психодіагностики. Розібратися в них, маючи в якості орієнтира деяку схему, практично не можливо. Р.С.Немов пропонує загальну схему класифікації психодіагностичних методів:

1. Методи психодіагностики на основі спостереження.
2. Опитувальні психодіагностичні методи.
3. Об'єктивні психодіагностичні методи, включаючи врахування і аналіз поведінкових реакцій людини і продуктів її діяльності.
4. Експериментальні методи психодіагностики.

Перша група методів обов'язково вимагає введення спостереження і використання його результатів для психодіагностичних висновків.

Методи психодіагностики через процедуру опитування засновані на допущенні про те, що необхідні відомості про психологічні особливості людина може отримати, аналізуючи письмові або усні відповіді на серію стандартних, спеціально підібраних запитань.

Є декілька різновидів цієї групи методів: анкета, опитувальник, інтерв'ю.

Анкетой називають такий метод, при якому досліджуваний не тільки відповідає на ряд запитань, але й повідомляє про себе деякі соціально-демографічні дані (вік, професію, рівень освіти, місце роботи, посада, сімейне становище та ін.). Опитувальником називають метод, в якому досліджуваному задається ряд письмових запитань. Такі запитання бувають двох типів: закриті і відкриті.

Закриті – ті, що передбачають стандартизовану відповідь або серію таких відповідей, з яких досліджуваний має вибрати ту, що найбільше підходить йому.

Відкритими називаються такі запитання, які передбачають відповідь, яка дається у відносно вільній формі.

Також запитання психодіагностичного опитувальника можуть бути прямими і непрямыми.

Прямими називаються такі запитання, відповідаючи на які, досліджуваний сам характеризує і безпосередньо оцінює наявність, відсутність або степінь вираженості у себе тієї чи іншої психологічної якості.

Непрямыми є такі запитання, відповідь на які не вміщують прямих оцінок досліджуваним вивчаємої властивості, але по них можна судити про рівень її психологічного розвитку.

Наведемо приклади відкритих, закритих, прямих і непрямих запитань, що спрямовані на діагностику такої якості особистості, як тривожність:

1. Відкрите запитання: “Розкажіть що-небудь про ситуації в яких ви відчуваєте підвищену тривожність”.

2. Закрите запитання: “Чи часто ви перебуваєте у тривожному стані? Виберіть і відмітьте одну з запропонованих відповідей: “так”, “ні”, “інколи”, “не знаю””.

3. Пряме запитання: “Чи є у вас така якість особистості як тривожність?”.

4. Непряме запитання: “Чи виникає у вас стан неспокою під час екзаменів?”.

Інтерв'ю – психолог сам задає досліджуваному запитання і тут же записує відповіді на них.

Одним із методів психодіагностики через аналіз результатів діяльності є контент-аналіз, при якому змістовному аналізу підлягають письмові тексти досліджуваного, його твори, листи, продукти діяльності. Особливість експерименту як методу психодіагностики заключається в тому, що створюється штучна ситуація, що стимулює прояв досліджуваної якості у досліджуваного.

2

Методи психодіагностики, їх класифікація

Більшість створених практичних психодіагностичних методик представляють бланкові методики – в них досліджуваному пропонують серію суджень або запитань, на які він в усній або письмовій формі має дати відповідь.

Друге місце за частотою використання займають опитувальні методики – дослідник задає досліджуваному усні запитання, відмічає і опрацьовує його відповіді.

Третє місце займають малюнкові психодіагностичні методики. В них для вивчення психології і поведінки досліджуваних використовуються створені ними малюнки, які можуть мати як заданий тематично, так і спонтанний характер.

Перший і третій з описаних типів психодіагностичних методик можуть мати два варіанти: ручний і комп'ютерний. При ручному варіанті методика від початку до кінця використовується без засобів електронно-обчислювальної техніки.

Особливе місце серед психодіагностичних методик займають проєктивні, які, в свою чергу, можуть бути бланковими, опитувальними або малюнковими.

Наступна група методик – об'єктивно маніпулятивні. Тут досліджуваним пропонується завдання у формі реальних предметів, з якими потрібно проявити певні дії: зібрати із запропонованих матеріалів, розібрати, виготовити і т. п.

Критерії класифікації методів психодіагностики:

1. Тип тестових завдань.
2. Адресат тестового матеріалу.
3. Форма пред'явлення тестового матеріалу досліджуваним.
4. Характер даних, що використовується для висновків про результати психодіагностики.
5. Наявність в методиці тестових норм.
6. Внутрішня будова методики.

За типом тестових завдань методики діляться на опитувальні (використовуються запитання, адресовані досліджуваним), стверджувальні (вживаються деякі судження або ствердження, з якими досліджуваний має погодитись або ні), продуктивні (застосовується той чи інший вид власної творчої діяльності досліджуваного), дієві (виконання комплексу практичних дій, за характером якого судять про його психологію), фізіологічні (аналіз мимовільних фізичних або фізіологічних реакцій організму людини).

За адресатом тестового матеріалу – діляться на свідомі (базуються на свідомості) і безсвідомі (спрямовані на неусвідомлювані реакції людини). Прикладом методики першого типу можуть бути опитувальники, а прикладом другого – проєктивні методики.

За формою представлення тестового матеріалу досліджуваним – поділяються на бланкові (тестовий матеріал в письмовій або якій-небудь іншій знаковій формі: малюнок, схема і т. п.), технічні (тестовий матеріал у аудіо-, відео- або кіноформі), сенсорні (матеріал у вигляді фізичних стимулів, безпосередньо спрямованих на органи чуття).

За характером даних, що використовуються для психодіагностичних висновків, поділяються на об'єктні (використовуються показники, що не залежать від свідомості і бажання досліджуваного і експериментатора) і об'єктивні (вживаються дані, що залежать від бажання і свідомості експериментатора або досліджуваного).

За критерієм наявності тестових норм – діляться на ті, які мають такі норми, і ті що не мають їх.

За внутрішньою структурою психодіагностичні методики можна розділити мономірні і багатомірні.

Перші характеризуються тим, що в них діагностується і оцінюється єдина якість або властивість, а другі – тим, що вони спрямовані для психодіагностики і оцінки зразу декількох однотипних або різнотипних психологічних якостей людини.

В окрему групу виділяються методики, засновані на якісному і кількісному аналізі експериментальних даних. У першому випадку діагностуєма властивість описується відомими науковими поняттями, а в другому – через відносну ступінь її розвитку у даної людини в порівнянні з іншими людьми.

Всі методи можна поділити на наукові і практичні. Науково-дослідницькі методи головним чином орієнтовані на виявлення і наступне вивчення тієї чи іншої якості з метою її наукового пізнання, а практичні – на оцінку рівня її розвитку і використання в практичних цілях.

3

Проективний метод психодіагностики

Проективні методи (лат. проєстіо – викидання вперед) – сукупність методик, спрямованих на дослідження особистості і утворених в рамках проективного діагностичного підходу. Поняття проекції для позначення цих методик, вперше було використане Л.Франком (1939р.), заключається у свідомому або безсвідомому перенесенні суб'єктом власних властивостей, станів на зовнішні об'єкти, тобто не зовсім усвідомлене приписування іншим людям, подіям і речам власних думок і почуттів людини.

Слід розрізняти наступні групи проективних методик:

розвиваючи теорію проективних методик Л. Франка, розрізняють:

1) конститутивні – структурування, оформлення стимулів, надання їм смислу (тест Роршаха). Суть тесту – стимульний матеріал складається з 10 стандартних таблиць з чорно-білими і кольоровими симетричними зображеннями. Досліджуваному пропонується відповісти на запитання, що зображено і на що це схоже;

2) конструктивні - створення із оформлених деталей осмисленого цілого (тест Світу). Суть тесту – стимульний матеріал складається з 232 моделей предметів, розподілених в різних пропорціях за 15 категоріями (будинки, дерева, дикі і домашні тварини, літаки, люди у формі і звичайній одежі і т. д.). Моделі невеликі за величиною, виготовлені з дерева або металу і яскраво забарвлені. Піддослідний на свій погляд створює із цих предметів те, що автори називали “малий світ”. Час не обмежений;

3) інтерпретативні – пояснення якої-небудь події, ситуації (тематичний аперцептивний тест - ТАТ). Суть тесту – стимульний матеріал складається з 31 таблиці: 30 – чорно-білих карт і одна пуста таблиця, на якій піддослідний може зобразити будь-яку карту. У

зображеннях, що використовуються, представлені відносно невизначені ситуації, що допускають їх неоднозначну інтерпретацію;

4) патаретичні – здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах (психодрама). Суть тесту – здійснюється у вигляді імпровізованої театральної вистави, в якій досліджуваний грає роль самого себе або уявної особи;

5) експресивні – малювання на вільну або задану тему (Будинок – дерево – людина). Суть тесту – пропонується намалювати будинок, дерево і людину. Потім проводиться детально розроблене опитування. На думку Дж. Бука, кожний малюнок – це своєрідний автопортрет, деталі якого мають особистісне значення. По малюнках можна судити про афективну сферу особистості, її потреби, рівень психосексуального розвитку і т. д.;

6) імпресивні – надання переваги одним стимулам (як найбільш бажаним) в порівнянні з іншими (тести Люшера). Суть тесту – стимульний матеріал складається з стандартних різнокольорових, вирізаних з паперу квадратів зі стороною 28 мм. Повторний набір складається із 73 квадратів 25 різних кольорів і відтінків. Часто використовується неповторний набір з 8 кольорових квадратів. Спрощена процедура дослідження (для 8 кольорів) зводиться до одночасного пред’явлення всіх кольорових квадратів на білому фоні і прохання вибрати один, що сподобався. Вибраний квадрат перевертається і відкладається в сторону, потім процедура повторюється. Психологічна інтерпретація отриманого ряду кольорів опирається на припущення про те, що кожний колір має певне символічне значення, наприклад: червоний – прагнення до влади, домінування. А зелений – наполегливість;

7) адитивні – завершення речення, розповіді, історії (методики, закінчення речення). Позитивне в методиках – дають глобальний підхід до вивчення особистості. Негативне – досить стандартизовані і результат залежить від того, хто проводить це дослідження.

4

Історія розвитку тесту. Види тесту.

Тест (англ. Test – проба, випробування, перевірка) – стандартизоване, часто обмежене в часі випробування, яке використовується для встановлення кількісних (і якісних) індивідуально - психологічних відмінностей.

Історія тестування давня. Перша згадка відноситься до Стародавнього Вавилону (III тисячоліття до н.е.) – випробування для писарів: повинні були знати: чотири арифметичні дії, вміти

вимірювати поля, розподіляти раціони, ділити майно, володіти мистецтвом співу та гри на музичному інструменті, вміти розбиратися в тканинах, металах, рослинах і т. д.

Друга згадка – до Стародавнього Єгипту – вибір на посаду жреця (спочатку проходив співбесіду (біографічні дані, рівень освіченості, оцінювалась зовнішність, вміння вести бесіду), потім – перевірка вміння трудитися, слухати і мовчати, випробування вогнем, водою, страхом, подолання підземель одному). Цю сувору систему випробувань пройшов відомий вчений Піфагор.

Третя згадка – до стародавнього Китаю. Існувала система перевірки здібностей осіб, що бажали зайняти посаду державних чиновників. (Кожних 3 роки повторне екзаменування у імператора по 6 “мистецтвам” – музика, стрільба з лука, верхова їзда, вміння писати, читати, знання ритуалів і церемоній).

Випробування тестового характеру використовували вчителі чань-буддизму (загадки, питання-парадокси, стресова ситуація).

Середньовіковий В’єтнам – переатестація військових і чиновників.

Сучасний психологічний тест – це метод психодіагностики, що представляє собою стандартизовані запитання і задачі, що мають певну шкалу значень.

Вимоги: тест має бути теоретично і емпірично обґрунтований.

Теоретично: відповідати сучасним психологічним знанням.

Емпірично: досвід використання даного тесту.

Кожний тест передбачає виділення норм і відхилення від норми.

Види тестів

Є 5 видів, які поділяються на декілька підвидів.

1. Тести по спрямованості.

1) тести досягнень – тип методик, спрямованих на діагностику досягнутого рівня розвитку здібностей, навичок, знань;

2) тести інтелекту – тести загальних здібностей. Тести, які виявляють ступінь оволодіння діями з вербальним, числовим чи графічним матеріалом;

3) тести креативності – (лат. слово - створення). Сукупність методик спрямованих на вивчення і оцінку творчих здібностей людини.

Креативність визначають на таких рівнях:

- особистісному – як на творчість людини впливає сама людина;

- пізнавальному – як на творчі здібності впливають інтелектуальні можливості;

4) тести критеріально-орієнтовані - сукупність методів психодіагностики, які діагностують степiнь оволодіння певними діями, певними видами задач;

5) тести особистості – група методик, спрямованих на вимірювання проявів особистості;

6) тести спеціальних здібностей – група методик, спрямованих на діагностику окремих аспектів інтелекту.

II. Тести за формою процедури дослідження.

- 1) тести групові – коли проводиться одночасне обстеження групи людей;
- 2) індивідуальні – діагностика окремої особи, проводиться з однією людиною.

III. За особливостями тестових завдань.

- 1) вербальні – матеріал подано в словесній формі;
- 2) практичні – невербальні завдання.

IV. Тести в залежності від часових обмежень.

- 1) тести швидкості:
 - а) коли ми задаємо певний час і визначаємо скільки за цей час людина виконала завдань;
 - б) коли ми визначаємо об'єм завдань і фіксуємо час, за який людина ці завдання виконала;
- 2) тести результативності
 - а) орієнтовані на констатацію досягнутого результату.

V. Тести за наочністю.

- 1) апаратурні – проведення яких вимагає необхідної апаратури;
- 2) бланкові тести – бланки.

Деякі тести не мають розрахованих норм і стандартних відхилень від норм. Для процедури нормування необхідно користуватися обчисленнями.

5

Основні вимоги до психодіагностичних методів

Диференційна психометрика – наука про диференційно-психічні виміри індивідуальних відмінностей між людьми в якісному і кількісному складі психічних властивостей (здібностей, мотивів, установок, самооцінки і т. д.). Ставить певні вимоги до всіх методів.

Основні вимоги:

1) репрезентативність – це відповідність тестових норм вибірки стандартизації тестовим нормам тієї популяції, на якій використовується тест;

2) точність психодіагностичної методики – здатність даної методики достатньо точно оцінювати рівень розвитку у людини тих психологічних якостей, для діагностики яких вона визначена. Чим більша різниця градацій рівнів розвитку даних якостей дозволяє отримати методика, тим вона точніша;

3) надійність – якість психодіагностичної методики, пов'язана з можливістю отримувати з її допомогою достатньо стабільні результати, мало залежні від випадкового збігу обставин.

Впливають фактори:

- 1) постійність процедури дослідження;
- 2) сама суть тесту;
- 3) надійність самої особи;

4) валідність – відповідність результатів, отримуваних за допомогою даної методики, тому, чому вона була по замислу назначена. Слово “валідність” в перекладі означає “цінність”, “користь”, інформує про те, що повинен вимірювати тест і наскільки добре він це робить.

Отже, психометрика – методологічна дисципліна до психодіагностики.

Тема 2.2. Експериментальна педагогічна психологія.

Психодіагностична функція шкільного педагога.

1. Поняття про експериментальну педагогічну психологію.
2. Психолого-педагогічний експеримент.
3. Зміст роботи шкільного психолога:
 - а) предмет і завдання психологічної служби;
 - б) головні напрямки і цілі діяльності психолога;
 - в) основні види діяльності шкільного психолога.
4. Оперативна психодіагностика.
5. Тривала психодіагностика.

1

Поняття про експериментальну педагогічну психологію.

Галузі психології діляться на власне наукові і прикладні. Наукові – орієнтовані на отримання теоретичних знань, необхідних для загального, принципового вирішення проблем, пов'язаних з пізнанням людини, його психології і поведінки. В прикладних галузях ставляться і вирішуються завдання, пов'язані з вдосконаленням

діяльності людини, покращенням її поведінки і підвищення рівня психологічного розвитку, виробляються практичні рекомендації.

За вказаною логікою виділяють науково-пізнавальні і прикладні напрямки досліджень в педагогічній психології, в тому числі експериментально-наукову педагогічну психологію і експериментально-практичну педагогічну психологію.

Основними ознаками будь-якого психолого-педагогічного дослідження є:

1. Наявність *проблеми* (питання, яке потрібно розв'язати і на яке неможливо знайти правильну відповідь без проведення спеціального експериментального наукового дослідження).

2. Наявність наукової *гіпотези* (чітко, логічно сформульоване припущення про те, як в принципі може бути розв'язана проблема).

3. Наявність такого гіпотетичного *розв'язування даної проблеми*, яка не є очевидним і вимагає доказу або перевірки.

4. Підготовка і проведення наукового *експерименту* (для перевірки гіпотези).

5. Порівняння експериментально встановлених результатів з даними, наявними до проведення дослідження, з використанням достовірних і точних методів математичної статистики.

2

Психолого-педагогічний експеримент.

Приклад прикладного експериментального психолого-педагогічного дослідження: експеримент – мета якого заключається в тому, щоб знайти і практично перевірити ефективність психолого-педагогічних засобів прискорення розвитку дитини.

Вважають, що психолог-експериментатор, що спостерігає за рухом процесу розвитку дітей в умовах навчання і виховання, що склалися, співставляючи цей розвиток з резервними можливостями дитини, робить висновок про те, що в даній педагогічній практиці ці можливості використовуються не повністю. Проаналізувавши причини такого стану справ, дослідник формує гіпотезу, що включає в себе припущення про характер бажаних змін і їх можливому ефекті.

На основі гіпотези продумується і проводиться експеримент, спрямований на її перевірку. Якщо вона підтверджується, то на її основі робляться висновки і даються практичні рекомендації по вдосконаленню навчання і виховання дітей.

Типологія наукових психолого-педагогічних досліджень.

Виділяють, крім експерименту, ще шість видів психолого-педагогічних досліджень:

1. Оглядово-аналітичне.
2. Оглядово-критичне.
3. Теоретичне.
4. Емпірично описове.
5. Емпірично пояснювальне.
6. Методичне.

Оглядово-аналітичне – підбір і вивчення літератури по темі з наступними систематичним викладом і аналізом опрацьованого матеріалу.

Оглядово-критичне – дослідження може носити критичний характер і називається оглядово-критичним.

Теоретичне – крім огляду і критичного аналізу літератури наявні властивості, теоретичні припущення автора, спрямовані на вирішення поставленої проблеми.

Емпіричне – в основу покладені не літературні дані, не поняття, а реальні достовірні факти. Може бути описовим і пояснювальним. В дослідженні першого типу дослідницьким шляхом добуваються і описуються деякі нові факти, що стосуються маловивчених об'єктів або явищ. Пояснювальне емпіричне дослідження включає в себе не лише збір і аналіз, але й пояснення отриманих фактів.

Методичне – основна мета в тому, щоб розробити, обґрунтувати і перевірити на практиці за критеріями валідності, надійності, точності і однозначності нову психодіагностичну методику або створити методику, яка формує психологічну якість.

3

Зміст роботи шкільного психолога.

Введення посади шкільного психолога – потреба, викликана вимогами часу:

- навчання і виховання слабо опирається на комплекс психологічних знань про розвиток і фактори формування особистості;
- учитель не завжди має можливість виявити причини труднощів у навчанні і вихованні дітей різного віку;
- допомогти у вирішенні конфліктних ситуацій.

а) Психологічна служба складається з 3 аспектів:

- 1) науковий – проведення наукових досліджень, теоретичне обґрунтування і розробка психодіагностики, психокорекції, розвиваючих методів;
- 2) прикладний – застосування психологічних знань працівниками освіти;

- 3) практичний – забезпечують шкільні психологи: робота з дітьми, колективом класу, вчителями, батьками для вирішення конкретних проблем навчально-виховного процесу;

б) Існує 2 напрямки діяльності:

- 1) актуальний – орієнтація на вирішення сьогоденних проблем;
- 2) перспективний – націлений на розвиток.

Початкова мета шкільного психолога – пошук оптимальної для кожної дитини сфери знань чи діяльності.

Кінцева – формування психологічної готовності до особистісного, соціального та професійного самовизначення.

в) Основні види діяльності шкільного психолога: що має робити психолог?

- проводити діагностико-корекційну роботу з невстигаючими учнями;
- виявляти психологічну готовність дітей до школи;
- діагностувати інтелектуальні, особистісні та емоційно-вольові особливості учнів і якщо треба, то коректувати;
- виявляти і ліквідовувати психологічні причини порушень міжособистісних стосунків;
- консультувати з психічних проблем навчання і виховання;
- проводити групове і індивідуальне опитування;
- вести профорієнтаційну роботу.

Види психологічної роботи в школі:

I. Психологічна просвіта – залучення педколективу, учнів, батьків до психологічних знань.

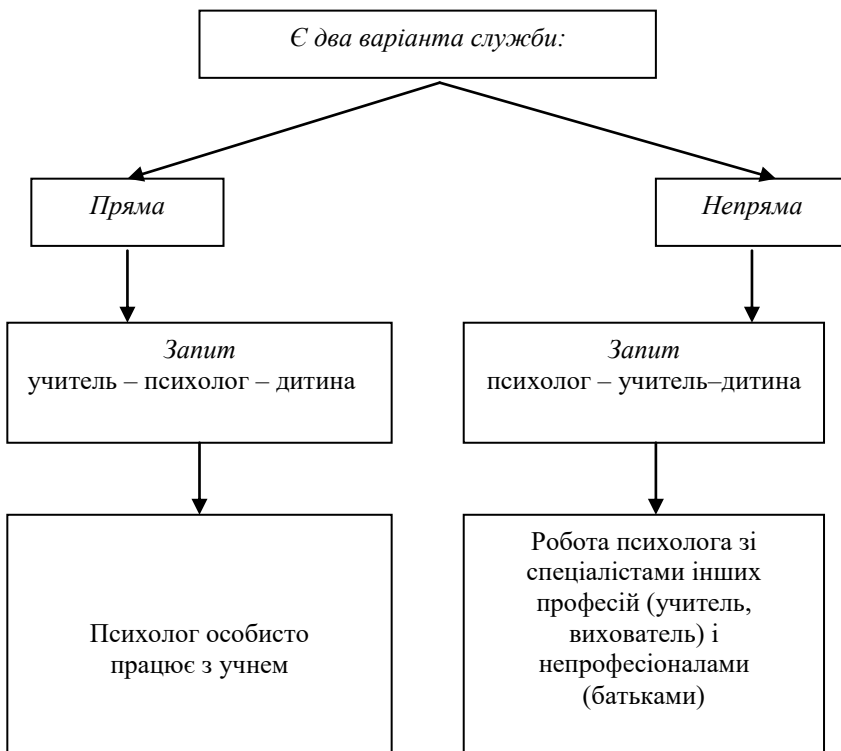
II. Психопрофілактична робота – у необхідності формування потреби в психологічних знаннях (прийом до I класу).

III. Психодіагностична робота – може проводитись з окремими дітьми чи групами, психолого-педагогічне вивчення дитини:

- психологічне обстеження з метою виявлення процесу його психологічного розвитку, відповідності розвитку віковим нормативам;
- вивчення особистості дітей, їх інтересів, нахилів і здібностей, щоб забезпечити індивідуальний підхід;
- діагностика спілкування дітей з дорослими і ровесниками;
- диференційна діагностика різних відхилень у психологічному розвитку.

IV. Розвиваюча і психокорекційна робота – передбачає активний вплив психолога на процес формування особистості та індивідуальність дитини (психотренінг).

V. Консультативна робота – консультації.

Основною формою роботи є консультація, тренінг для батьків і педагогів.

4

Оперативна, або експрес-діагностика

- 1) *Діагностика усних відповідей учнів.* Враховується повнота, темп, якість, швидкість – це свідчить про темп мовних реакцій.
- 2) *Діагностика письмових відповідей:* особливості уваги учнів – за характером помилок (чи погано слухав, чи описка).
- 3) *Діагностика навчальних дій самого педагога.* Вчитель сам звертається до дітей дати і характеризувати його дії, методи. Які дії учні сприймають краще.

- 4) *Діагностика вчинків учнів.* По тому, які дії, вчинки визначається характер. Звертати увагу на мотив дії.
- 5) *Діагностика психологічного стану школяра.* Втома, роздратованість, тривожність.
- 6) *Діагностика психологічного стану групи.* Звертати увагу на стан групи на уроках.

5

Тривала психодіагностика

Тривала психодіагностика – проведення певного дослідження, яке займає тривалий час.

1. *Діагностика недоліків і відхилень в навчальній діяльності учнів і поведінці окремого учня.*

Недолік – відсутність чого-небудь позитивного, що має бути.

Відхилення – поява замість позитивного негативного явища.

Важче боротися з відхиленнями.

Невстиганнями учня:

1) *загальне невстигання:*

причини:

- а) відсутність опорних знань;
- б) недостатній рівень розвитку інтелектуальних здібностей – зазубрюють матеріал, а не осмислюють;
- в) невіра в свої сили;
- г) несприятливий статус міжособистісних стосунків;
- д) антипатія до вчителя.

2) *специфічне* – невстигання по одному предмету

причини:

- а) антипатія до вчителя;
- б) несформованість спеціальних здібностей.

2. *Діагностика окремих рис індивідуальності учня.*

(Тривалий час вивчає те, що нас цікавить):

- а) діагностика розвитку пізнавальної сфери учня;
- б) вивчення окремих рис характеру: емоційні, вольові.

3. *Діагностика окремих рис індивідуальності групи:*

- діловитість групи, активність цілісність.

4. *Діагностика цілісної індивідуальності учня*

Звертати увагу на *мотиви навчання* – допитливість, працьовитість, схвалення вчителем чи батьками, самоствердження.

Вольові риси характеру – настирливість, витримка.

Пізнавальні – увага, пам'ять, мислення, уява, спостереження.

Моральні – доброта, чесність, товарицькість, відвертість.

5. *Діагностика цілісної індивідуальності групи.*

(Визначення статусу групи, відносини групи)

РОЗДІЛ 3. Діагностика окремих психологічних явищ особистості

Тема 3.1. Діагностика особистості

1. Психодіагностика особистості в системі диференціації.
2. Методи дослідження особистості.
3. Діагностичне значення особистісних питальників.

1

Психодіагностика особистості в системі диференціації

Складові структури особистості будуть об'єктами вивчення учня: В неї (структуру) входять:

1) **Мотиваційно-сміслова:** стиль цілепокладання визначається ідеалом, до якого прагне людина, системою потенційних і актуально діючих мотивів;

- порівняння здобутого кінцевого результату з тим, який планувався.

2) **Емоційно-вольова:** особистість переживає та організовує свою поведінку, реагує на зовнішні подразники (адапується);

- виражені емоційно-вольові риси: рішучість, імпульсивність, наполегливість, сміливість пристрасність.

3) **Конституційна :** особливості вищої нервової діяльності, тип темпераменту, фізичні задатки.

4) **Актуалізаційно-діяльнісна сфера:** всі види практичної, теоретичної й духовно-практичної (спілкування) діяльності, втілені в цій сфері.

5) **Когнітивна сфера досвіду:** пізнавальна (когнітивна) сфера особистості виконує роль внутрішнього організатора досвіду.

Їх взаємодію можна зобразити таким чином:
цілепокладання

Стиль індивідуальної діяльності

Карта особистості.

Диференційна карта особистості розрахована на учнів школи II – III ступенів. В ній записуються дані, які складають психолого-педагогічну характеристику особистості. Вони поділяються на такі розділи:

I. Загальні відомості (прізвище, ім'я; стать; дата народження, рік вступу до школи; склад сім'ї; стан здоров'я; примітки лікаря (психолога)).

II. Мотиваційна сфера особистості (самооцінка; загальна спрямованість інтересів і навиків; інтерес до навчальних предметів; рівень соціальної адаптації; професійні наміри).

III. Характер (комунікабельність; наполегливість, працелюбність; організованість; основні риси характеру (самостійність, сила, цілісність, стійкість, моральна вихованість)).

IV. Емоційно-вольова сфера (форми виявлення емоцій, почуттів; сила вольової саморегуляції; наполегливість; імпульсивність).

V. Темперамент (екстра-інтроверт акцентуація; тип темпераменту; найбільш розвинуті якості).

VI. Задатки (співвідношення права \ ліва півкуля; особливі задатки; координації рухів; швидкість реакції).

VII. Когнітивна сфера: пам'ять (продуктивність пам'яті; найбільш розвинутий вид); мислення (продуктивність розуму; самостійність; кмітливість; творчість (креативність); провідний вид: математичне; наочно-образне, просторове; словесно-логічне (понятійне)); формально-логічне; уява (вид); модальність сприйняття; мовлення (якість і культура); увага (властивості).

VIII. Інтелект (загальна оцінка; вербальний; невербальний; практичний).

IX. Академічні досягнення (загальна успішність; фізика, математика; мова (рідна, іноземна); історія, географія; біологія, хімія).

X. Досвід (творчий доробок учня).

XI. Висновки про рівень розвитку здібностей учня (типологія здібностей: оціночні (психолог, лікар, юрист); суспільно-організаторські (лідер, політик, менеджер); аналітичні логічно-математичні (філософ, математик, вчений); художньо-образні, просторові (митець, архітектор, топограф); музичні; психомоторні; лінгвістичні (чутливість до змісту, поет, перекладач, історик, філолог); практико-технічні (майстер, робітник); конструкторсько-технічні (інженер, дизайнер, конструктор); природничі (лісничий, агроном, зоотехнік, біолог); педагогічні; специфічні здібності).

2

Методи дослідження особистості

Групи методів вивчення особистості:

I. **Спостереження** і близькі до нього методи: (бесіда, інтерв'ю, вивчення біографії, вивчення продуктів діяльності).

Спостереження – один із основних емпіричних методів психологічного дослідження, що заключається в систематичному, цілеспрямованому сприйнятті психічних явищ з метою вивчення їх специфічних змін в певних умовах.

Стандартизоване спостереження – це спостереження за поведінкою людей, яке передбачає наявність певної схеми спостереження, в якій відображається те, яким чином вести спостереження і представляти його результати.

Види спостереження:

- 1) стороннє – є певна програма спостереження: дослідник фіксує те, що цікавить;
- 2) включене – дослідник включається в діяльність, за якою спостерігається.

II. Соціально-експериментальні. Входять різні види експериментів.

Експеримент – метод наукового дослідження, що передбачає створення деяких штучних (експериментальних) умов і спрямований на виявлення причинно-наслідкових залежностей, що існують між вивчасними перемінними.

Види експерименту:

- 3) лабораторний – проводиться в спеціально організованих умовах: досліджуваний знає, що за ним спостерігають;
- 4) природний – проводять у звичайних для людей умовах;
- 5) формуючий – дозволяє не обмежуватися реєстрацією виявляємих факторів, а через створення спеціальних ситуацій, розкрити закономірності, механізми, динаміку, тенденції психічного розвитку, становлення особистості, визначаючи можливості оптимізації цього процесу.

III. Особистісні питальники і методи, що базуються на вивченні оцінки і самооцінки.

Питальники – обширна група психодіагностичних методик, завдання яких представлені у вигляді запитань (або ствержень). Питальники використовуються для отримання об'єктивних або суб'єктивних даних зі слів досліджуваного.

3

Діагностичне значення особистісних питальників. Види питальників. Типологічний питальник Шмішека.

1. Особистісні питальники – різновид питальників, розроблених в рамках суб'єктивного діагностичного підходу і спрямованих на вимір різних особливостей особистості.

Питальники поділяються на:

- 1) опитувальники рис особистості;
- 2) типологічні опитувальники;
- 3) мотивів;
- 4) інтересів;
- 5) цінностей;
- 6) установок.

Основні проблеми використання особистісних питальників пов'язані з можливістю фальсифікації відповідей,

Питальники рис особистості – групи особистісних питальників, розроблених на основі виділення рис особистості.

Діагностика здійснюється за степінню вираженості рис.

Риси – стійкі повторювані в різних ситуаціях особливості поведінки індивіда.

Риси бувають:

- 1) конституційні – обумовлені психолого-фізіологічними властивостями організму (властивості темпераменту);
- 2) індивідуальні – визначається досвідом життя людини, пов'язані з поняттям індивідуальності;
- 3) особистісні – пов'язані з особистістю зі сторони реалізації її соціальних ролей (син чи дочка, внук чи внучка, жінка чи чоловік, викладач чи студент).

2. Типологічні питальники – група особистісних питальників, що базується на виділенні цілісних типів особистості. Діагностика здійснюється на основі співставлення з відповідним типом особистості.

Прикладом є особистісні питальники Айзенка – спрямовані на діагностику темпераменту (нейротизму, екстраверсії - інтроверсії).

Типологічний питальник Шмішека – розрахований на діагностику типів акцентуації особистості.

Опублікований Г. Шмішеком в 1970 р. Складається з 88 запитань, на які потрібно відповісти “так” або “ні”.

Розроблений також скорочений варіант питальника. За допомогою опитувальника Шмішека визначаються наступні 10 типів акцентуації особистості (акцентуація - це надмірна вираженість рис особистості):

- 1) Демонстративний тип. Характеризується підвищеною здатністю до витіснення. Суть цієї людини – бути на виду, щоб на неї постійно звертали увагу. Самооцінка завищена.
- 2) Педантичний тип. Люди цього типу відрізняються підвищеною ригідністю, інертністю психічних процесів, нездатністю до витіснення травмуючих переживань, великого значення надають дрібним проблемам, вимагають від інших точного виконання обов'язків.
- 3) “Застрягаючий” тип. Характерна надзвичайна стійкість афекту. Люди, що застрягають на позитивних і негативних подіях, не прощають образи.

- 4) Збудливий тип. Підвищена імпульсивність, послаблення контролю над захопленнями і побудженнями, керуються у своєму житті більш інстинктом, ніж розумом. Конфліктні. В спокійному стані – врівноважені, добросовісні, в збудженому можуть нагрубити, жорстокі.
- 5) Гіпертимний тип. Підвищений фон настрою в поєднанні з оптимізмом і високою активністю. Люди комунікабельні, різко вступають в конфлікт, самовпевнені.
- 6) Дистимічний тип. Понижений фон настрою, песимізм, фіксація тіньових сторін життя, заторможеність, низька контактність. Цінують своїх друзів.
- 7) Тривожно боязливий. Схильність до страхів, робкість, лякливості. Нерішучі, схильні до переживань, конфлікти від страху або несправедливості.
- 8) Циклотимний тип. Зміна гіпертимних і дистимічних фаз. Фази підйому і спаду настрою змінюють одне одного на протязі всього життя.
- 9) Афективно-екзальтований. Легкість переходу від стану захоплення до стану печалі. Люди творчої натури, нестандартні, легко міняють своє відношення.
- 10) Емотивний тип. Люди цього типу характеризуються високими емоційними почуттями, дуже вразливі і чутливі.

Максимальний показник по кожному типу акцентуації – 24 бали. Ознакою акцентуації є величина, перевищуюча 12 балів. Отримані дані можуть бути представлені у вигляді “профілю особистісної акцентуації”.

Теоретичною основою опитувальника Шмішека є концепція “акцентуованих особистостей” К. Леонгарда.

Згідно даної концепції, всі риси особистості можуть бути поділені на основні і додаткові.

Основні риси – стержень особистості, що визначає її розвиток, процеси адаптації, психічне здоров’я.

К. Леонгардом виділено 10 типів акцентуованих особистостей, які мимовільно розділені на 2 групи: акцентуації характеру (демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий) і акцентуації темпераменту (гіпертимний, дистимічний, циклотимний, афективно-екзальтований, емотивний).

3. Питальники мотивів – група особистісних питальників, що діагностують мотиваційно-потребову сферу особистості; яка дозволяє встановити, на що спрямована активність індивіда (мотиви як

причини, що визначають вибір спрямованості поведінки). До найбільш відомих відноситься розроблений А. Едвардсом “Список особистісних переваг” (1954), який визначає вимір “сили” потреб. Наприклад, потреба в досягненні успіху, поваги, лідерства і. т. д. “Сила” кожної потреби виражається не в абсолютних величинах, а відносно “сили” інших потреб.

4. Питальники інтересів – діагностика інтересів в профорієнтаційній роботі. Одним із найбільш популярних питальників інтересів є розроблений Е. Стронгом “Бланк професійних інтересів”.

5. Питальники цінностей – група особистісних питальників, спрямованих на вимір цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. Цінності формуються у процесі засвоєння соціального досвіду і проявляються в інтересах, установках та інших проявах особистості, тому питальники цінностей близькі до питальників інтересів, установок і мотивів.

6. Питальники установок – спрямовані на вимір відносних орієнтирів людини.

Позитивне в питальниках – людина сама оцінює якості, характеристики. Негативне - можлива фальсифікація. Для того, щоб не було негативного, існують системи корективних шкал (шкала “правдивості відповіді”).

Тема 3.2. Діагностика інтелекту.

1. Структура інтелекту.
2. Інтелект і спадковість.
3. Інтелект і соціальне середовище.
4. Інтелект і особистість. Діагностичне значення виміру інтелекту.
5. Психометричні методи виміру інтелекту.

1

Структура інтелекту.

Інтелект – сама дискусійна проблема.

На початку ХХ ст. почали використовувати термін “інтелект”.

Існує багато точок зору на визначення інтелекту:

- 1) вважали, що інтелект – це загальна здібність до навчання.
Позитивне – дійсно інтелект – це загальна здібність до навчання, але лише при розвитку інтелекту;
- 2) інтелект – здібність до абстрактного мислення;
- 3) інтелект – це те, що забезпечує ефективність адаптації поведінки в складному середовищі (найпопулярніша точка зору);

- 4) інтелект – це те, що вимірюється тестами інтелекту. Інтелект відрізняється від інших особливостями поведінки, активізацією будь-якого пізнавального процесу.

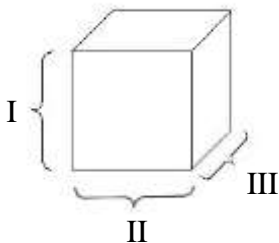
2 позиції визначення інтелекту

- 11) **позиція Ч. Спірмена** – вводить поняття генерального фактору. Цей фактор – є інтелект. Генеральний фактор – фактор пов'язаний з розумінням зв'язків, відношень між предметами і явищами дійсності і можливістю відтворення цих відношень в певних закономірностях. Опирається на визначення коефіцієнту інтелекту
- 12) **позиція Л. Терстоуна** – забезпечує загальну основу інтелекту і розробляє техніку факторного аналізу інтелекту (IQ).

Інтелект – сума компонентів. Цими компонентами є такі фактори:

- розуміння слів;
- швидкість мовлення;
- легкість, швидкість і точність оперування цифровим матеріалом;
- просторова орієнтація;
- асоціативна пам'ять;
- швидкість сприймання;
- індуктивне мислення (від конкретного до загального).

Популярні роботи Айзенка і Гілфорда. Вони розглядають інтелект у вигляді кубу.

- Всі пізнавальні процеси;
- Різного типу задачі – вербального характеру, з числовою опорою, на просторову орієнтацію;
- Якість мислительних процесів (швидкість і сила).

Отже, інтелект – це сукупність здібностей, які характеризують рівень і якість мислительних процесів особистості. Він дозволяє людині пізнавати суттєві для її діяльності компоненти ситуації в їх взаємозв'язках і змінювати ситуацію на основі всього пізнання у відповідності з певними цільовими установками і за певними програмами дій.

Функція інтелекту – розумове вирішення об'єктивно існуючих проблем.

Інтелект і спадковість

Типи дослідження:

1) вивчення залежності оцінок інтелекту рідних і всиновлених дітей від рівня інтелекту, розвитку батьків і усиновителів;

Рівень кореляції:

0,3 – 0,5 – зв'язок між явищами виражених помірно.

0,5 – 0,7 – зв'язок значний.

0,7 – 0,9 – зв'язок сильно виражений.

Коефіцієнт (рівень) кореляції – математично-статичний показник зв'язку або залежності, що існує між перемінними величинами.

Рівень кореляції = 0,55 – батьки, діти.

= 0,25 – прийомні діти і усиновлені.

2) вивчення внутрішньої подібності за показниками інтелекту в генетично ідентичних монозиготних і дизиготних близнюків. (Монозиготні близнюки – з 1 яйцеклітини, дизиготні – двійнята).

Параметри:

Для монозиготних: 0,76 – 0,94 – подібні.

Для дизиготних: 0,44 – 0,66 – подібні.

3) вивчення ступеня подібності інтелекту осіб з ідентичним генотипом, які виховуються поодиноці.

Метод вивчення розлучених монозиготних близнюків. Рівень кореляції – 0,69 – 0,86

4) вивчення впливу на інтелект біологічного середовища: протікання вагітності, маса дитини при народженні.

3

Інтелект і соціальне середовище

Інтелект соціально детермінований. На інтелект впливають фактори:

- 1) дохід сім'ї;
- 2) професія батьків;
- 3) місце проживання;
- 4) можливість отримати освіту;
- 5) вік;
- 6) кількість дітей в сім'ї і послідовність їх народження.

Прямого зв'язку доходу і інтелекту немає

Середній коефіцієнт інтелекту:

I	дитина – 81%
II	дитина – 83.7%
III	дитина – 78%
IV	дитина – 85%
V	дитина – 80%
VI	дитина – 81,4%
VII	дитина – 73%
VIII	дитина – 75%
IX	дитина – 71%

Вітчизняні психологи визначають інтелект не співставленням факторів соціального середовища, а через їх взаємодію.

Вони вирішують питання через учіння про задатки.

Задатки – генетично детерміновані і вроджені анатомо-фізіологічні особливості мозку і нервової системи.

Впливає: типологічні види нервової системи (сильний, слабкий), особливо кора головного мозку, співвідношення I і II сигнальної системи.

Інтелект – це відносно самостійна динамічна структура пізнавальних властивостей особистості, яка виникає на основі спадково закріплених і вроджених анатомо-фізіологічних особливостей мозку і нервової системи (задатки), що у взаємозв'язку з ними формуються і проявляються в діяльності, обумовлені культурно – історичними умовами і забезпечують **адекватну** взаємодію оточуючої дійсності і її цілеспрямоване перетворення.

4

Інтелект і особистість. Діагностичне значення виміру інтелекту.

Ще Спірмен вивів основні риси характеру, які впливають на прояви інтелекту:

- 1) добросовісність;
- 2) наполегливість напористість;
- 3) кмітливість;
- 4) ступінь врівноваженості.

Активність інтелекту визначається:

- 1) мотивами розумової діяльності;
- 2) установками;
- 3) потребами;
- 4) рівнем домагань.

Характерологічні особливості інтелекту:

- 1) об'єктивність відношення до дійсності;
- 2) досвід пізнання світу.

Простежується зв'язок інтелекту з настроєм:

оптимісти легше справляють з вербальними завданнями, а песимісти – з невербальними.

Значення діагностики інтелекту.

- 1) Використовується для диференційованої діагностики розумової відсталості.
- 2) Для діагностики затримки психічного розвитку.
- 3) Судово-психологічна експертиза підлітків.
- 4) При діагностиці хвороб головного мозку.

5

Психометричні методи дослідження

Тести інтелекту – це група психологічних тестів, спрямованих на діагностику стійких станів і властивостей людини як особистості.

Тести інтелекту Векслера – найбільш популярні.

Є 2 варіанти: для дорослих і дітей.

Суть тесту: розрахований на вербальний і невербальний інтелект.

Включає 11 методик: 6 – на вербальний інтелект,
 5 – на невербальний інтелект.

Вербальна шкала:

1. Субтест загальної обізнаності. Досліджує запас відносно простих відомостей і знань. Пропонується 29 запитань, оцінка – 1 бал за правильне розв'язання кожного запитання. Приклади:

- 1) З чого виробляють гуму?
- 2) Чому на сонці в темному озері тепліше, ніж у світлому?
- 3) Що таке гносеологія?

2. Субтест загальної понятливості. Оцінює повноту розуміння змісту висловлювань, здатність до судження, розуміння суспільних норм. Досліджуваний повинен дати відповідь про можливе розв'язання описаної ситуації. Пропонується 14 питань, оцінка в залежності від точності відповіді: 0, 1, 2 бали. Приклади:

- 1) Що потрібно зробити, якщо ви знайшли на вулиці запечатаний конверт з написаною адресою і непогашеною маркою?
- 2) Що означає вираз “Куй залізо поки гаряче” ?
- 3) Чому людина, що народилася глухою, не може говорити?

3. Арифметичний субтест. Оцінює концентрацію уваги, легкість оперування цифровим матеріалом.

Досліджуваний повинен усно розв'язати серію арифметичних задач. Дається оцінка не лише точності відповіді, а й затраченого на розв'язання часу. Приклади:

- 1) Людина купила 7 марок по 2 копійки кожна і дала 50 копійок. Скільки має отримати здачі?
- 2) Ціна двох банок з консервованими яблуками 31 копійка. Скільки коштує 12 банок?
- 3) Вісім чоловіків можуть закінчити роботу за 6 днів. Скільки потрібно людей, щоб закінчити роботу за півдня?

4. Субтести встановлення подібності. Оцінює здатність до формування понять, класифікації, абстрагування, порівняння. Досліджуваний має встановити скільки між парою понять. Оцінка варіює від 0 до 2 балів, в залежності від досягнутого рівня узагальнення: конкретності, функціональності, концептуального. Наприклад, при встановленні спільного між парою понять “плаття – пальто” можуть бути дані відповіді:

- 1) зроблені з однакового матеріалу, мають гудзики (0 балів);
- 2) їх носять, вони дають тепло (1 бал);
- 3) верхній одяг (2 бали).

В субтесті пропонується 13 пар понять.

5. Субтести повторення цифрових рядів. Спрямований на дослідження оперативної пам'яті і уваги, складається з двох частин: запам'ятання і повторення цифр в прямому і зворотньому порядку.

6. Словарний субтест: спрямований на вивчення вербального досвіду (розуміння і вміння визначити зміст слів). Пропонується пояснити значення ряду слів. Всього у завданні 42 слова: перші 10 – досить поширені, повсякденного вживання; другі 20 – середньої складності; третю групу складають 12 слів високої степені складності. Оцінка 0 до 2 балів.

Приклади:	I група	II група	III група
	Яблуко	Вирок	Війна
	Стіл	Мікроскоп	Баласт
	Деталь	Храм	Ідіосинкразія

Невербальна шкала.

7. Субтест кодування цифр. Вивчає рівень засвоєння зорово-рухових навичок. Завдання заключається в написанні під кожною цифрою в клітинці відповіді її символу. Час виконання лімітований.

Оцінка відповідає кількості правильно закодованих цифр.

8. Субтест знаходження неvistачаючих деталей. Вивчає особливості зорового сприйняття, спостережливість, здатність відрізнити істотні деталі. Пропонується 2 зображення, в кожному із них потрібно відшукати деталь, якої не вистачає. Правильна відповідь (ліміт часу не більше 20с) оцінюється 1 балом.

9. Субтест кубиків Коса. Спрямований на вивчення сенсомоторної координації, здатності до синтезу цілого із частин. Пропонується послідовно відтворити 10 зразків малюнків з різнокольорових дерев'яних кубиків. Час обмежується по кожному завданню. Оцінка залежить як від точності, так і від виконання.

10. Субтести послідовності картинок. Досліджує здатність до організації фрагментів у логічне ціле, розуміння ситуації і передбачення подій. В завданні пропонується 8 картинок. В кожній серії картинки об'єднані сюжетом, у відповідності до якого досліджуваний має розкласти їх в певній послідовності. Оцінка залежить від правильності і часу рішень.

11. Субтест складання фігур. Пропонуються в певній послідовності деталі чотирьох фігур ("людина", "профіль", "рука", "слон") без вказування на те, що із цих деталей має бути складено. В оцінці враховуються час і правильність виконання.

На відміну від шкали WAIS в тексті WISC-R є 12-й субтест, альтернативний субтесту кодування цифр. Цей субтест включає дев'ять лабіринтів, час "виходу" з яких лімітований.

Завдання вербальних і практичних субтестів пред'являються в дитячому варіанті шкали в почерговій послідовності. Субтест "лабіринти", проведення якого вимагає більше часу, експериментатор може замінити на "кодування".

Класифікація IQ – показників по Векслеру.

IQ - показник	Рівень інтелектуального розвитку	Процент виявлення (по виборці 1.7 тис. осіб від 16 до 64рр.)
130 і вище	Досить високий інтелект	2,2
120 – 129	Високий інтелект	6,7
110 – 119	Норма	16,1
90 – 109	Середній рівень	50,0
80 – 89	Знижена норма	16,1
70 – 79	Пограничний рівень	6,7
69 і нижче	Розумовий дефект	2,2

Тема 3.3. Діагностика свідомості

1. Самосвідомість як об'єкт психодіагностики.
2. Методи дослідження самосвідомості.

1

Самосвідомість як об'єкт психодіагностики

Самосвідомість – це процес, який визначає відношення людини до самої себе і особливості пізнання самої себе.

Самосвідомість визначається “Я - концепцією”, включає в себе 3 компоненти:

- 1) когнітивний – описовий компонент, включає наявність тих чи інших якостей, образ своїх якостей, здібностей, соціальної значимості;
- 2) афективний або емоційний – визначає відношення до себе або до окремих якостей (самоповага, самолюбство);
- 3) поведінковий або оціночно-вольовий – визначає готовність до дії по відношенню до себе, прагнення підвищити *самооцінку*, завоювати повагу.

У змісті “Я - образу” виділяють 2-і сторони.

- 1) система самоідентичності – включає знання про загальні риси і характеристики, що об'єднують суб'єкт з іншими суб'єктами;
- 2) диференційована система відчуття своєї унікальності і неповторності.

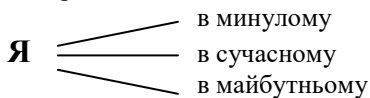
Такі дослідники як І.Джемс, К.Роджерс, М.Розенберг та інш. виділили різноманітні форми уявлень про себе: за сферою прояву “Я - образу”:

- “Я - соціальне”;
- “Я - духовне”;
- “Я - фізичне”;
- “Я - публічне”;
- “Я - інтимне”;
- “Я - моральне”;
- “Я - сімейне”;

За оцінкою своїх можливостей:

- “Я - реальне”;
- “Я - ідеальне”;

В часовій перспективі:

Найбільш явно самосвідомість проявляється в самооцінці.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей.

Від самооцінки залежать взаємовідносини з людьми, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач.

Як людина приходиться до того чи іншого уявлення про себе, які внутрішні дії при цьому виконує, на що опирається в наукових дослідженнях?

Психодіагностика самосвідомості традиційно спрямована на виявлення продукту самосвідомості – уявлення про себе. При цьому допускається, а потім доводиться, що “Я - концепція” не просто продукт самосвідомості, але важливий фактор детермінації поведінки людини, таке внутрішньо-особистісне утворення, яке здебільшого визначає спрямованість її діяльності, поведінки в ситуації вибору, контакти з людьми.

Аналіз “Я - вибору” дозволяє виділити в ньому два аспекти: знання про себе і самовідношення. В процесі життя людина пізнає себе і накопичує про себе знання, які складають змістовну частину її уявлень про себе – “Я - концепцію”. Однак знання про себе їй небайдужі: те, що в них розкривається, виявляється об’єктом її емоцій, оцінок, стає предметом її більш або менш стійкого самовідношення.

Самооцінка тісно пов’язана з рівням домагань (вимог) людини, тобто ступінню складності мети, яку вона ставить перед собою. Самооцінка не є постійною, вона змінюється в залежності від обставин.

2

Методи дослідження самосвідомості

В області психодіагностики самосвідомості використовуються основні класи методик:

- 1) стандартизовані самозвіти в формі описів і самоописів (тести, опитувальники);
- 2) вільні самоописи з наступною обробкою за допомогою контекст-аналізу;
- 3) проєктивні методики.

Стандартизовані самозвіти. До цього типу методик відносяться, перш за все, тести-опитувальники, які складаються з

більш або менш розгорнутих стверджень, що стосуються відношення досліджуваного до самого себе в різних життєвих сферах; почуттів, думок відносно тих або інших подій або обставин в житті суб'єкта; поведінкових проявів; взаємовідношень з іншими людьми. Спосіб відповіді широко варіює в різних опитувальниках: використовується двох-, трьох-, чотирьох-, п'яти-, семиальтернативний вибір, вербальна або невербальна згода.

Шкала самоповаги Розенберга – опитувальник для підлітків на вияв самовідношення. Складається із 10 стверджень. Опитувальник передбачає 4 варіанти відповідей: (“повністю згідний”, “згідний”, “не згідний”, “абсолютно не згідний”). Факторний аналіз результатів дослідження виявив два незалежних фактори, що впливають на відповіді: самоповага і самоприпинення. Показники, що вирівнюються з його допомогою, можуть бути пов'язані з депресивним станом, тривожністю в спілкуванні, лідерством, відношенням до досліджуваного зі сторони батьків.

Тест двадцяти стверджень на самовідношення – техніка, заснована на використанні нестандартного самоопису з наступним контент-аналізом.

Досліджуваного просять на протязі 12 хв. дати 20 різних відповідей на питання звернене до самого себе: “Хто я такий?” Досліджуваному також дається інструкція відповідати в тому порядку, в якому вони спонтанно виникають, і не думати про послідовність, граматику і логіку. Аналіз даних досліджень дозволяє виділити ряд категорій, які використовуються в контент-аналізі: соціальні групи (стать, вік, національність, релігія, професія), ідеологічні переконання (філософські, релігійні, політичні і моральні), інтереси і захоплення, цілі, самооцінки.

Без знання соціокультурних і статевовікових норм інформативним виявляються лише найбільш нетипові випадки, як, наприклад, вказування тільки своїх недоліків або своїх індивідуальних ідентичностей.

Символічні завдання на вияв “соціального Я”. Діагностичний інструмент представляє собою серію оригінальних символічних проєктивних проб, спрямованих на вимір самовідношення і самоідентичності.

Розрахунки методики виходили із припущення, що фізична дистанція на листі паперу між кругами, що символізують “Я” і значимих інших може бути інтерпретована як психологічна дистанція, позиція лівіше інших – як переживаєма ціннісність “Я”, в середині

фігури складеної із кругів “інших” – як включеність і залежність, зовні – як незалежність “Я”.

Самооцінка визначається як сприйняття суб’єктом його цінності, значимості в порівнянні з іншими. Досліджуваному на листі паперу пропонується рядок, що складається із восьми кругів, і пропонується вибрати круг для себе і для інших людей із оточення досліджуваного. Чим лівіше розміщений круг, що означає себе, тим вище самооцінка досліджуваного.

Сила визначається як перевага, рівність або підлеглість у відношенні до певних авторитетних фігур. Мірою сили є більш високе положення круга, що означає “Я”, в порівнянні півкільця, що складається із інших кругів, той, який означає іншу людину (батька, вчителя, начальника).

Індивідуалізація – переживання, мислення схожість або відмінність від інших людей. Досліджуваному пропонують лист паперу з розміщеними на ньому у випадковому порядку кругами, що позначають інших людей; внизу розміщуються два круга, штриховка одного із них співпадає зі штриховкою інших кругів. Досліджуваному пропонують визначити, який із двох лишніх кругів означає його “Я”.

Соціальна зацікавленість – сприйняття себе частиною групи або окремим від інших. Досліджуваному пред’являється лист паперу з зображенням на ньому трикутником, вершинами якого є круги, що позначають інших людей (наприклад: батьків, учителів, друзів). Досліджуваний має розмістити круг, що позначає його “Я”. Якщо круг розміщується в середині трикутника, досліджуваний сприймає себе як частину цілого, якщо зовні – то він сприймає себе окремим від соціального цілого.

Ідентифікація – включення або не включення себе в “Ми”, утворене з конкретним іншим. Досліджуваному пред’являються горизонтальні ряди кругів, ліві крайні з яких позначають конкретних людей (матір, батька, друга, вчителя і т. д.). Досліджуваний повинен вибрати круг в кожному ряду, що позначає його “Я”. Чим більше кругів між “Я” і “іншими”, тим слабше “Ми”.

В другому завданні досліджуваному пропонується намалювати в будь-якому місці два круги, що позначають його самого і другого (друга, батька, матір і т. д.). Чим ближче круги один від одного, тим більша ідентифікація з іншою людиною.

Егоцентричність – сприйняття себе “фігурою” або “фоном”. Досліджуваний розміщує круг, що позначає “Я”, і круг, що позначає іншого, всередині великого круга. Якщо свій круг досліджуваний розміщує ближче до центру, ніж круг іншого, це свідчить про егоцентричність.

Простота і оригінальність “символічних завдань”, можливість їх застосування на різних контингентах досліджуваних (починаючи з трирічних дітей і закінчуючи дорослими) звернули на цю методику велику увагу. В літературі представлені значні дані, що свідчать про надійність і валідність завдань.

Проективна методика “Намалюй людину”.

Досліджуваному пропонується олівцем намалювати людину. При інтерпритації отриманих даних береться до уваги, що малюнок є вираженням “Я” досліджуваного. Значна увага приділяється аналізу різних деталей малюнка, перш за все, особливостям зображення основних частин тіла. Діагностичне значення мають: стать, форма частин, пропуск деталей, орієнтація малюнка на листі.

Проте ці особливості часто не мають достатнього теоретичного і емпіричного обґрунтування.

Тематичний аперцептивний тест – опис героя відображає уявлення оповідача про себе.

Питальник самовідношення (Столін В.В., 1985) представляє собою багатомірний психодіагностичний інструмент, заснований на принципі стандартизованого самозвіту; містить 62 пункти у вигляді стверджень типу “Інколи я сам себе погано розумію”, “Випадковому знайомому я скоріше всього покажусь людиною приємною”, “Постороння людина на перший погляд знайде у мені багато відштовхуючого”, “Навряд чи мене можна любити по-справжньому”.

Даний опитувальник може використовуватися в “ситуації клієнта” для вироблення цілей психотерапевтичного впливу, тобто в умовах добровільного звернення за психологічною допомогою, а також для наукових цілей. Пряма форма більшості запитань і відсутність корекційних шкал не дозволяють поки що використовувати опитувальник в експертних ситуаціях.

Методика керованої проєкції. Основний принцип методики в тому, що досліджуваному представляють його власний словесний портрет під іменем портрета нашої особи, а також портрет під іменем портрета іншої особи, а також портрет його вдуманого протилежності (Столін В.В., 1981). Портрет має бути коротким і складати не більше 3-4 машинописних рядків.

Словесний портрет досліджуваного складається на основі його відповідей на опитувальник Р. Кеттела, підписується вдуманим іменем і видається за портрет реальної людини, що раніше проходила тестування (персонаж А). В портреті вказується вік, близький віку досліджуваного, така сама стать, подібна професія або соціальний статус та ін.

Портрет протилежної статі (персонаж В) складається за тими ж значимими факторами, але за їх протилежними значеннями (наприклад якщо в портрет А ввійшла характеристика “емоційно стриманий”, то в портрет В має ввійти характеристика “слабо володіє

своїми емоціями”), приписується така сама стать, вік, що і в досліджуваного, однак професія повинна бути контрастною професії досліджуваного (наприклад якщо “А” – “лікар”, то “В” – “фізик” і навпаки).

Експериментальні дослідження показали, що більшість досліджуваних ідентифікуються зі схожою на них особою (“А”), причому більша частина свідомо, менша – несвідомо.

Критерієм “включеності” досліджуваного в ситуації діагностики є явне привнесення в опис подробиць, відсутніх у портреті, об’єм тексту, емоційна насиченість тексту.

Відношення, виражене до схожого персоналу “А”, відображає, таким чином, самовідношення, а до персоналу “В” – відношення до відсутніх у досліджуваного особистісним рисам, до “не-Я”.

Методика може бути використана в умовах психологічного консультування, тобто в “ситуації конфлікту”, і може давати важливу інформацію про форму і характер самовідношення.

Список використаної літератури

1. Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для студентов вузов. - 4-е изд., перераб. и доп. - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. - 512с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование. Кн. 1. - М., 1982.
3. Айзенк Г. Проверьте свои способности. М., 1972
4. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика личности. - К., 1989.
5. Берулова Г. А. Психодиагностика умственного развития учащихся: учебное пособие. - Новосибирск, 1990.
6. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. - К., 1989. 199с.
7. Введение в психодиагностику: Уч. пособие для студ. сред. пед. учеб. Заведений \ М.К.Акимова, Е.М.Борисова, Е.И.Горбачева и др.; Под ред. К.М.Гуревича, Е.М.Борисовой. - 3-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 192с.
8. Войтко В.И., Гильбух Ю.З. О некоторых основных понятиях психодиагностики. Вопросы психологии. 1976. №4
9. Гильбух Ю.З. Психодиагностика в школе. - М., 1985. - 80с.
10. Гулевич К.М. Что такое Психодиагностика. - М., 1985. - 80с.
11. Психологическая психодиагностика: проблемы и исследования. Под. ред. К.М. Гуревича. - М, 1981. - 232с.
12. Ключева Н.В. Технологии работы психолога с учителем. - М.: ТЦ «Сфера», 2000.-192с.
13. Кулагин Б.В. Основы профессиональной диагностики. - Л., 1984. - 216с.
14. Методы изучения интеллекта: методические разработки по спецкурсу "Психология". - Л., 1982. - 32с.
15. Методики психодиагностики в спорте. В.Л. Марищук и др. - М., 1984. - 191с.
16. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов педагогических вузов: В 3 кн. - 3-е изд. - М.: Гуманит издательский центр ВЛАДОС, 1999. - Кн. 3.
17. Основи практичної психології. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. - К.: "Либідь", 1999. - 530с.
18. Общая Психодиагностика. Под. ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. М.: Издательство Московского университета, 1987. - 304с.
19. Основы психотерапии: Учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 208с.

20. Практикум по психодиагностике: Учебно-методическое пособие. Балаков, 1992.
21. Психодиагностика. Введение в психологическое исследование с элементами математической статистики. - 632с.
22. Психологическая типология: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. - Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. - 592с.
23. Психологические тесты / Под ред. А.А.Карелина: В 2т.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000.- 248с.
24. Психологический практикум. Межличностные отношения: Методические рекомендации. СПб.: Издательство «Речь», 2001.- 40с.
25. Психодраматический и недирективный подходы в групповой работе с людьми: Методические описания и комментарии. СПб.: Издательство «Речь», 2001. - 90с.
26. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. -2-е изд., перераб. й доп. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. - Кн.2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. - 480с.
27. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. М., 1980. - 176с.
28. Теории личности. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб.: Питер, 2000.-608с.
29. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. - М.: ТЦ «Сфера», 2000. - 448с.
30. Фридман Л.М., Пушкина Т.А., Каплунович И.Я. Изучение личности учащегося и ученических коллективов. М., 1988. - 208с.
31. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. - 512с.
32. Энциклопедия психологических тестов. - М.: ТЕРРА - Книжный клуб,1999. - 400с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1. Проблеми сучасної психологічної діагностики	4
1.1. Психолого-педагогічна діагностика як область науки і як практична діяльність.....	4
1.2. Психолого-педагогічна діагностика як область науки і як практична діяльність (продовження)	13
Розділ 2. Загальна характеристика психодіагностичних методик	19
2.1. Психодіагностичні методики.....	19
2.2. Експериментальна педагогічна психологія. Психодіагностична функція шкільного педагога	28
Розділ 3. Діагностика окремих психологічних якостей особистості	34
3.1. Діагностика особистості	34
3.2. Діагностика інтелекту	40
3.3. Діагностика свідомості.....	47
Список використаної літератури.....	53

